

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Рівне – 2017

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м.Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м.Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любов – кандидат історичних наук, доцент (м.Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 30 листопада 2017 р.

ISSN 2519-1942

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 червня 2016 р.)

**Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.**

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
історико-соціологічний факультет РДГУ,
isf_rdg@ukr.net
<http://isf.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017

Перша стаття говорить про способи розгляду різних злочинів і заходи покарання за них, друга - про відповідальність за вбивство, і зокрема про майнову відповідальність, а третя - про відповідальність за умисні побої, четверта - про відповідальність за крадіжку і про відповідні за це покарання; п'ятий - про відповідальність за грабж; шоста - про порядок допомоги купцям обох країн під час їх плавання з товарами, допомоги потерпілим аварію корабля; сьома - про порядок викупу полонених – русичів та греків; восьма - про союзної допомоги грекам з боку Русі та про порядок служби русів в імператорській армії; дев'ята - про практику викупу будь-яких інших бранців; десята - про порядок повернення бігла або викраденої челяді; одинадцята - про практику успадкування майна померлих у Візантії русів; дванадцятий - про порядок руської торгівлі у Візантії (стаття загублена); тринадцятий - про відповідальність за взятий борг і про покарання за несплату боргу [5;45].

Таким чином, широке коло проблем, що регулюють взаємини між двома державами та їх підданими в найбільш для них життєвих і стали традиційними сферах, охоплений і регулюється цими тринадцятьма конкретними статтями, які і складають зміст слова «ряд». Русько-візантійський договір 911 р. не був ні доповненням угоди 907 р., ні формальним писаним актом у порівнянні з колишнім усною угодою, ні «новим» світом по відношенню до світу 907 р. Це був абсолютно самостійний міждержавний рівноправний «світ-ряд», не тільки включав основні положення «миру і любові», проголошені в 907 р., але і що доповнив їх конкретними статтями [5;34].

Джерела та література

1. Бокань В.А., Польовий Л.П. Історія культури України: Навч. посібник. – К.: МАУП, 1998. – С. 232.
2. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України. - К., 2001.
3. Історія світової та української культури. – К., 2000.
4. Культура українського народу. – К., 1994.
5. Крип'якевич І. Історія української культури. – К., 1999.
6. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. Львів: Вид-во Наукового товариства імені Т.Шевченка у Львові, 1992.- 230с.
7. История дипломатии (под ред. В.П.Потемкина), М, 1941, т.1, с.111-116.
8. Кучерук О. Князі і князівни, королі і королювни (династичні зв'язки Київської Русі.-Хроніка 2000, Київ, 1999, с.43-67.
9. Лосев І.В. Історія і теорія світової культури: Європейський контекст. – К., 1995.
10. Нарис української культури. – Хмельницький, 1992.
11. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. – К., 1992.
12. Семчишин М. Тисяча років української культури. - К., 1992.
13. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К., 1993.
14. Українська культура: історія і сучасність. – Л., 1994.
15. Котляр М. Князівські клани в дипломатичному суперництві за Київ (середина XII ст.) //Київська старовина. - 2002. - № 1. - С. 10-23.
16. Малик Я. Історія української державності: історична література / Я. Малик, Б. Вол, В. Чуприна. - Львів : Світ, 1995. - 248 с.
17. Махун Я. Століття XI. Ярослав Мудрий - дипломат і будівник, а вже потім воїн //День. - 2000. - 30 вересня. - С. 5
18. Нариси з історії дипломатії України: науково-популярна література / О.І.Галенко, Є.Є.Камінський, М.В.Кірсенко та ін. - К. : Вид. дім «Альтернативи», 2001. - 733 с.

УДК 130.2(477.87)

Вікторія Олійник

ДО ІСТОРІЇ НАРОДНИХ ТЕАТРАЛЬНИХ ВИСТАВ У ЗИМОВІЙ КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

В статті проаналізовані основні традиційні види різдвяної драми, що популяризується в українців Закарпаття. Визначені шляхи та форми генези дохристиянського календарного циклу язичницьких вірувань в традиційній вертепній драмі Закарпаття. Досліджено язичницькі елементи в різдвяних вертепних діях Закарпаття.

Ключові слова: Різдво, різдвяна драма, вертеп, колядники, різдвяна зірка.

The article analyzes the main traditional types of Christmas drama popularized by the Ukrainians of Transcarpathia. The ways and forms of the genesis of the pre-Christian calendar cycle of pagan beliefs in the

traditional venerable drama of Transcarpathia are determined. The pagan elements in the Christmas scenes of Transcarpathia were explored.

Key words: *Christmas, Christmas drama, Christmas Puppet Theater, caroling, Christmas star.*

Every nation, has its own customs, which have been made for many centuries, embodied in the structure of worldview, world perception and the relationship between individuals. And these relationships and attitudes directly affect the spiritual culture and re-think in theatrical folk performances, vertepical dramas. People's beliefs through the trail of tradition are precisely those signs that recognize the people, not only in the past, but also in modern times. Transcarpathia deserves special attention among all ethno-cultural regions of Ukraine, because it is here that folk traditions in their historical development have been influenced by European cultural traditions for centuries.

One of the most vivid and interesting phenomena of the winter calendar ceremony of the Ukrainians of Transcarpathia is the folk theater - he is known to Ukrainians by the name vertep, betlehem, Czechs and Slovaks - Bethel, Hungarians - Betlehem, Germans - Krippendarstellungen, Romanians - Bethelhemulus. Even in ancient times, its content far removed from the concrete religious background, was transferred to the everyday life and life of peasants and burghers. In the scientific space «Christmas Buttlehem» of Transcarpathia appears due to ethnographic intelligence of the Polish-Ukrainian scientist Erazm Isopole who, in the vicinity of Stanislav (now Ivano-Frankivsk), recorded material for a small volume, but a well-evaluated intelligence «The Vertepova Drama of Death». Then the Vertep was taken by teachers and students of the city schools of the region, the works of which were published in the periodical «Podkarpatskaya Rus» and «Our Hometown». Many modern carolists have a religious-Christian content that spells the birth of Jesus Christ, but along with them extended ancient pre-Christian carols, the main motives of which are the wishes of well-being, happiness and health for every member of the family, their plot and also with peasant labor. In them, cattle breeding is sung as a sacred occupation. At the same time, in the old carols, even today, the cult of Dazhbog. We summarize that the local Christmas drama of the Ukrainians of Transcarpathia and to this day exists in close interactions with Slovak and Hungarian. The key heroes of Transcarpathian New Year's performances are three shepherds, two angels, Herod with warriors, two or three kings, sometimes Jews and Gypsies, and in the boiki and Lemkos there is definitely a devil. The game was performed mainly by teens and young men. In general, the vertep in Transcarpathia, despite the relatively isolated development, is a manifestation of all Ukrainian mentality.

В статье проанализированы основные традиционные виды рождественской драмы, которая популяризируется на Закарпатье. Определены пути и формы генезиса дохристианского календарного цикла языческих верований в традиционной вертепной драме Закарпатье. Исследованы языческие элементы в рождественских вертепных представлениях Закарпатье.

Ключевые слова: *Рождество, рождественская драма, вертеп, колядники, рождественская звезда.*

Кожна нація, кожен народ має свої звичаї, що вироблялися протягом багатьох століть, що втілені у структуру світовідчуття, світосприйняття та взаємини між окремими людьми. А ці взаємини і світовідчуття безпосередньо впливають на духовну культуру та переосмислюються у театралізованих народних дійствах, вертепних драмах. Народні вірування крізь канву традицій являються саме тими прикметами, по яких розпізнається народ і не тільки в історичному минулому, але і в сучасності. На особливу увагу серед всіх етнокультурних регіонів України заслуговує Закарпаття, адже саме тут народні традиції в їх історичному становленні протягом століть зазнали впливу європейських культурних традицій.

Одне з найбільш яскравих та цікавих явищ зимової календарної обрядовості українців Закарпаття – народний театр – в українців він відомий під назвою вертеп, яселки, бетлегем, райок, у росіян – петрушка, у білорусів – батлейка, остлейка, яселка, вяртеп, у поляків – шопка, у чехів і словаків – бетлем, угорців – бетлегем, німців – Кріппендарштелунген, румунів – бетлехемул (віклеїмул) [1, с. 210]. Ще в давнину його зміст далеко відходив від конкретного релігійного підґрунтя, переносився у повсякденне життя і побут селян та міщан. Але в науковому просторі «Різдв'яний Бетлегем» Закарпаття з'являється завдяки етнографічним розвідкам польсько-українського вченого Еразма Ізопольського, який в околицях Станіслава (тепер Івано-Франківськ) занотував матеріал для невеличкої за обсягом, але належно оціненої розвідки «Драма вертепова про смерть» (1843). Згодом на царині карпатоукраїнській відзначились насамперед греко-католицькі священники. Вони спробували кодифікувати явище, окреслити межі можливого і дозволеного з точки зору кліру, тому не випадково отець Євген Фенцик на сторінках літературно-духовного журналу вмістив літургічну проповідь, приурочену різдвяним святам [14, с. 86]. У проповіді йдеться про специфіку та сутність події, зокрема чітко позначено вихідний термін: Ісус народився в яслах віфлеємського вертепу (щось на зразок печери

з маленькими дахом; де на ніч заганяли худобу, як тлумачив автор). Слід наголосити також на окремому цікавому виданні «Віфлеємські ігри» о. Е. Рошковича [10, с. 17]. У передмові подано рекомендований склад учасників (сім здібних хлопців: два – за ангелів, п'ять – за пастирів) і антураж (макет церкви зі статичним образом народин Христа всередині). Після коротких морально-етичних напучувань дався далі текст вертепного дійства. Цікавою до розгляду є також народознавча монографія греко-католицького пароха зі с. Стройно (Свалявщина) Юрія Жатковича. Фрагмент звітти свого часу опрацював Володимир Гнатюк, автор все життя якого пройшло на селі, писав про вертеп, як про явище запозичене і мало розповсюджене: «Із бетлегемом лиш близ коло товтів (словаків) ходять, а на чистих руських містах лиш за саму колядку дістають подарунки» [2]. В даній праці багато місця відведено різдвяним вертепам, що стали звичною річчю в рідному краї автора. Скоріше всього невпинний хід бетлегему-вертепу далі в гори був зумовлений активними просвітницькими акціями греко-католицького духовенства краю (О. Рошковича, видавців газети «Свет» і «Наука», «Місяцесловів»), особливо єпископа Ю. Фірцака).

Наступний етап у вивченні різдвяної драми Закарпаття припав на 20-30-ті роки ХХ ст. Ініціатива була перехоплена молодими науковцями. Унікальною у цьому плані є постать мовознавця, фольклориста Івана Панькевича, у редагованому ним краєзнавчому та педагогічному часописі «Підкарпатська Русь» чільне місце відводилось мистецьким витворам народного менталітету. Для поживлення збирацької роботи редактор написав невелику проблемну статтю, у якій коротко подано генезу Вертепу: зародження (Рим, IX в.) і поступове поширення У Західній та Центральній Європі, а також через католицькі Чехію та Німеччину, Польщу на Україну [7, с. 29]. Далі естафету перейняли вчителі та учні горожанських шкіл краю, праці котрих було надруковано у періодиці «Подкарпатська Русь» та «Наш рідний край».

Варто відзначити, що на Закарпатті в деяких селах етнографи фіксували два види різдвяного фольклорного театру – «коляда з ляльковим вертепом» і «коляда гуланів» (живий вертеп). На думку російського етнолога Петра Богатирьова, макет віфлеємських ясел, побачених ним у с. Іза Хустського району, нагадував китайський театр тіней. Основа ізяньської церковці була виготовлена з дощечок, а стіни із проолієного паперу. Усередині знаходилося коло з картонними фігурками. Коли диск крутився, тіні ляльок пересувалися по стінах ясел. У гуцульському селі Богдан дослідник на власні очі спостерігав виступи колядників із зіркою. Окремі із них, як зазначає Богатирьов, блискуче справлялись з ролями Ірода, солдатів, єврея, кози та ін. [1, с. 210]. Результатом фольклорно-етнографічних експедицій П. Богатирьова по Підкарпатській Русі стала книга «Магічні дії, обряди і вірування Закарпаття».

Аналізуючи історію становлення вертепної драми на Закарпатті варто згадати і про історичні та стилістичні особливості закарпатських колядок, які класифікує у своїй праці «Угро-русские коляди» Петро Лінтур [5, с.11]. На його думку, колядки можна класифікувати на:

- 1) з домінуючими язичницькими мотивами (анімістична основа);
- 2) зі змішаними язичницько-християнськими мотивами;
- 3) легендарно-християнські (апокрифічні);
- 4) комічні;

5) сучасного походження. Автор виокремив також декілька способів колядування «на угро-русской території»: діти співом вітають з Різдом, проходячи від хати до хати; хлопці-підлітки колядують із зіркою або з «віфлеємом» (ляльковим вертепом), а старші парубки і дівчата – з оркестром «бандою» – на користь церковної громади, читальні та ін. Крім того, ще й водять «ведмідя» (ряженого парубка) на ланці у супроводі «цигана», «циганки», «колісника». Це обрядове дійство, вважав П. Лінтур, прийшло на Закарпаття з Галичини. Унікальний звичай вчений – фольклорист зафіксував у с. Горонда на Мукачівщині У ньому відображається світський і «даже языческих времен характер». Справа в тому, що сільські хлопці відвідували у ніч з першого дня Різдва на другий ті хати, де були дівчата на виданні («на оддажу»). Спочатку вони мали заспівати кілька колядок під воротами («дворувати»), а після запрошення – виконати кілька колядок в хаті. Наприкінці їх пригощали горілкою чи вином сама «молода» [5, с.14].

Вагомий вклад вніс у вертепознавство і самотній письменник, етнолог Федір Потушняк. У затисянських селах Гуцульщини – Крачунові, Микові (нині територія Румунії) вченому довелося зафіксувати різдвяну гру «баранки», подібну до наддніпрянської «кози» і в той же час досить близьку до вертепу. Її дійові особи ходили від хати до хати, поздоровляючи з Різдом, але традиційної релігійної фабули не дотримувались [8, с.20]. Цікавою до розгляду є етнографічна розвідка Г. Спатару, що зафіксована у с. Плаюц на рахівщині. У місцевого румунського «бетлехемула» був відсутній релігійний аспект, а в якості головних героїв виступала ціла плеяда демонів – провідники чортів Талпаядулуй (Основа отрути), Сарсаїле (Швидкохід чортів), Унигамул (Інспектор). Смерть, світська царівна,

відзначалась справедливістю і невідкупністю. Інші дійові особи різдвяно-новорічної вистави – чарівник, старий та стара [11, с. 82].

Цікавий різновид різдвяних обходів у рівнинних районах Закарпаття зафіксував Олександр Курочкін, але опустив вказівку на конкретний населений пункт, чи місцевість. За його словами, отут, де поруч проживали українці, угорці та словаки, колядники носили з собою «шаркань» - маску змії з роззявленою пащею, що пашіла вогнем (освітлювалась із середини). Звичайно маска кріпилася до тулуба, який утворювали дерев'яні або металеві планки, скріплені у гармошку, що могла «вистрілити» на сім-десять метрів. Про таку саму «шаркань» згадує у своїй праці «Закарпатський вертеп» Іван Хланта на прикладі етнографічної розвідки з с. Бронява Хустського району [15, с.19]. Серед сучасних дослідників традиційної культури Закарпаття слід відмітити ґрунтовні праці хрестоматійного характеру таких відомих краян як Іван Хланта «Закарпатський вертеп»[15], де науковець подає ґрунтовну аналітику міжетнічного історичного розвитку різдвяної драми та «Етнографія Закарпаття» Михайла Тиводара [12, с. 321], в якій автор звертається до історії становлення зимових свят українців Закарпаття і описує сучасне вертепне дійство краю. Відзначимо деякі особливості побутування сучасних різдвяних традицій з колядуваннями, вінчуваннями та вертепними драмами. Так згадаймо, що у **багатьох селах** у Святий Вечір до початку і в час святкової вечері в сім'ях приймали колядників. У хату приходили перші вінчувальники – малі хлопчики від чотирьох до десяти-дванадцяти років. Вони ходили групами: по три-п'ять хлопчиків. Інколи приходив тільки один або два. Вони були у своєму вбранні, тільки на голові мали шапки, що були високі, зроблені з грубого картону у формі конуса, пофарбовані або обліплені кольоровими стрічками. В руках у них були ліщинові палиці, на верху яких були прибиті менші палички, так що все мало форму літери «Г». З обох сторін коротшої палички звисали «шпигарі» (малі дзвіночки, які взимку дзеленчали на кінській збруї). Увійшовши у хату, хлопці задзеленчали «шпигарями», віталися і колядували. Тільки малі колядники відходили, а вже було чути, як дорогою галасливо приходять віфлеємці («бетлегемці»). Вони одягнені по-різному. Коли у вертепній грі виступають пастухи і дід – старий пастух, – вони одягнені у старе лахміття так, як колись ходили пастухи. Ангелами, що ходили разом з пастухами, були дівчата. Вони були у білому, з розпущеним волоссям, з крилами на плечах. Інколи тільки дід був у гуні і масці, а пастухи й ангели були у білих сорочках, перепоясаних навхрест через плечі кольоровими стрічками. Ангели носили з собою вертепну скриню, деколи тільки велику зірку. До гри, крім пастухів, діда і ангелів, часто були залучені чорт з дерев'яними вилами в руках, одягнений до червоного, та єврей («жид») з кошиком.

Ідучи, віфлеємці дзеленчали дзвіночками. Першим у хату входить пастух. Говорить, хто він і звідки приходить і, попросивши дозволу повеселитися, гукає до своїх: «Гей, братя, вступаєте!» Входячи, дальші віфлеємці розігрують вертепну гру. У сінях починають співати «ангели», потім з вертепом придивляються до колядників. Віфлеємці закінчують коротеньку гру і, дзеленькаючи дзвіночками, виходять з хати та направляються до іншої. Не заходять тільки туди, де того року був покійник.

У XIX – на початку XX ст. хлопцям і легіням за колядки давали горіхи і пшеничні, житні чи кукурудзяні коржики («перипічки»), а одружених чоловіків запрошували до хати і гостили. У с. Волосянка Великоберезнянського району, коли в хату заходили колядувати хлопці дівчина піднімалась на горище і кидала лише дорослим хлопцям (легіням) горіхи, щоб у м'ясиці вийти заміж. Вже з кінця XX ст. в м. Ужгороді та його околицях почали ходити колядувати з шапками у вигляді церкви («бетлегемами»). Після Першої світової війни колядування з «бетлегемами» і зіздами набуло значного поширення. Саме з цього часу колядникам все частіше давали гроші. Одружені ж чоловіки почали колядувати від церкви. Їх запрошували до хати, гостили, давали збіжжя та гроші, якими розпоряджалася церковна громада.

Чимало сучасних колядок мають релігійно-християнський зміст, які прославляють народження Ісуса Христа, Але поряд з ними поширені й давні дохристиянські колядки, основні мотиви яких побажання добробуту, щастя й здоров'я кожному членові сім'ї їх сюжет також пов'язані з селянською працею. У них скотарство оспівано як священне заняття. Водночас у давніх колядках ще й сьогодні прославляється культ Дажбога (Дайбога) у приспівих «дай Боже». Його наші пращури вважали богом Сонця, охоронцем земних ключів, якими він на зиму зачиняв, а весною відчиняв землю.

Вінчувальні колядки з приспівом: «Ой дай Боже!» співались кожному членові сім'ї [6, с. 220].

Ой сонце каже: не є над мене, дай Боже!

Як я ізійду рано в недільку, дай Боже!

Зрадує ми ся жито-пшениця, дай Боже!

Жито-пшениця, сира земляця, дай Боже... [9, с. 18].

Уривки з сімейно-побутових колядок:

...Ой Анцько душко, версь ми яблочко,

Ой, я не вержу милому держу...
Ой у Бичкові, у старім дамі Зелене вино, красна дівочка.
На танець ходить,
Сам перед водить.
Ой пуинов за нив той єї нянько:
Донько Анночко, час до домочку [13, с. 87].

7 січня - перший день Різдва. З ним пов'язують народження Ісуса Христа. З цього дня можна вживати скоромні («порзні») страви. Близькі родичі і сусіди лише після обіду починали відвідувати одне одного. З самого ранку до кати чекали першого відвідувача, який вважався «полазником».

Уже після обіду діти, підвечір - підлітки, а вечором і вночі - дорослі ходили колядувати. Другий (8.01.) і третій (9.01.) день Різдва також святкові. У ці дні в день і вечорами ходили в тості, колядували, не працювали і виконували лише найнеобхідніші роботи.

13 січня - Василя Св. Василів Великого, перший день Нового року за юліанським календарем. Закарпатські українці св. Василя вважали покровителем землеробства і скотарства, тому в новорічних вінчуваннях і обрядах виразно виділялись землеробсько-скотарські мотиви вірувань і магічних дій. Святкували Василя як родинне свято. Ще звечора (13.01.) господарі захищали свою садибу від нечистої сили. Вони під поріг ставили сокиру, щоб до хати не могла проникнути нечиста сила, двері на хлівах міцно зачиняли і малювали на них хреста чи солярні знаки. У перший день Нового року, як і в перший день Різдва, першим гостем («полазником») в хаті мав бути хлопець чи чоловік. Якщо першою входила дівчина чи жінка, то це на лихо. Тому жінки ходили до рідні і сусідів лише після того, як у них побував хлопець чи мужчина («вінчувальники»). Зайшовши в хату, вінчувальники бажали всім членам сім'ї та кожному окремо в Новому році здоров'я, щастя, радості і багатства. Привітавшись, вінчувальник поздоровляв сім'ю з Новим роком і проголошував: «...на щастя родини; газдови й газдині; на гаразд діточкам і радість усім вам... Аби вам хвиля добре служила, крумплія родила, а на черлениці - овес і кендериця!» За щедрівки дітям дарували яблука, горіхи, цукерки, дрібні гроші [12, с. 321].

Варто відзначити, що в селах Мукачівського району на Різдво та в день св. Василя обійстя відвідують бетлегемі, котрим притаманні деякі елементи «Маланки»: «Звичайно, дід з бабою, чорт й інші персонажі веселять»: буває дістанеться дівчатам (обцілюють, розмалюють), буває чорт поцупить домашні ковбаси або корчагу з вином...» Своєрідним моментом завершення періоду вертепної гри, одягання масок вважається 19 січня – свято Водохреща, коли карпатські «бетлегемі» вмиваються «Йорданською водою», освяченою водою, що є символічним християнським вмиванням після «різдвяних перевтілень» та захистом від з нечистої сили.

Отже, на підставі оприлюднених текстів і відомостей можна стверджувати, що нині є широким розповсюдження комбінованого вертепу-бетлегему на території Закарпаття. Резюмуємо, що місцева різдвяна драма українців Закарпаття і до сьогодні існує у тісних взаємовпливах зі словацькою та угорською. Ключовими героями закарпатських новорічних вистав стали три пастирі, два ангели, Ірод з воїнами, два-три царі, подекуди – євреї та цигани, а у бойків і лемків неодмінно присутній також і чорт. Гру виконували переважно підлітки і парубки. У цілому вертеп на Закарпатті, незважаючи на порівняно виокремлений розвиток, є проявом загальноукраїнської ментальності.

Джерела та література

1. Богатырев П. Магические действия, обряды и верования Закарпатья / П. Богатырев // Вопросы теории искусства. – Москва.: Искусство. – 1971. – С. 210–211.
2. Жаткович Ю. Різдвяні звичаї на Верховині / Ю. Жаткович // Русин. – Ужгород.: 1921. – С. 3–5.
3. Крупчин М. Вертеп прикарпатського села / М. Крупчин // Народна творчість та етнографія. – Київ. : 1990. – № 1. – С. 83–85.
4. Курочкін О. Новорічні свята українців: традиції і сучасність / О. Курочкін / Київ: Наукова думка.: 1987. – С. 76–78.
5. Лінтур П. В. Угро-Русскія коляди / П. В. Лінтур // Русское слово. – Ужгород. : 1942. – № 9. – С. 10 – 15.
6. Мигалко И. Різдв'яні вінчовання в селі Тернові // Підкарпатська Русь. – Ужгород.: 1931. – Річник VIII. – № . – С. 219–221.
7. Панькевич І. «Віфлеєм» як різдвяна гра і «Вертеп» / І. Панькевич // Підкарпатська Русь. – Ужгород.: 1925. – Ч.2. – С. 29–30
8. Потушняк Ф. «Баранки (Рождественна игра)» / Ф. Потушняк // Літературна неділя. – Ужгород. : 1942. – Ч.3. – С. 19– 21.
9. Потушняк Ф. Отава, сіно і солома в рождественних вірованнях / Русское слово. - Ужгород, 1941. – 5, 9 февраля. С. 17–21.

- 10.Рошкович Э. Вифлеемскія игры, то есть Чин Коляды на Рождество Христово для учащейся молодежи/Э. Рошкович //Наука.–Унгар.: Книгопечатня Сейкеля і Иллейша, 1898.– 32 с.
- 11.Спатару Г. Демонологические образы и их преобразование в народной драме Буковины и Закарпатья. – С.82–83.
- 12.Тиводар М. Етнографія Закарпаття / М. Тиводар. Ужгород.: «Гражда», 2011. – С. 407.
- 13.Ульванскій В. Старшині колядки Подкарпатської Русі / / Под-карпатська Русь. - Ужгород, 1929. - Річник І. - № 2. - С. 86–88.
- 14.Євген Фенцик. Слово в день еже по плоти Рождества Господа Бога Спаса нашего Ісуса Христа / Фенцик Євген // Листок. – Унгар.: 1893. – № 23. – С. 272– 276.
- 15.Хланта І. В. Закарпатський вертеп/І.В.Хланта. Ужгород.: Видавництво «Закарпаття», 1995. – 235 с.

УДК 94(477)343.121.4(116)»13»

Дмитро Ващук

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV СТ.

У статті розглянуто становлення інституту захисту на теренах України в XIII – першій половині XIV ст. Зокрема, розглянуто норми «Правди Руської» стосовно окресленого питання.

Ключові слова: *інститут захисту, судочинство, «Правда Руська», позивач, відповідач.*

The formation of the institute of protection in Ukraine in the 13th – early 14th century analyzed. The rules of «Pravda Ruska» on this issue are considered.

Keywords: *institute of defense, legal proceedings, «Pravda Ruska», plaintiff, defendant.*

After the introduction of the «Pravda Ruska», the judicial process of Ukraine-Rus acquired fundamentally new features. The customary law, which had been dominant for a long time, was gradually replaced by a written one. This contributed to the law system improvement in the state, enhancement of the legal culture level and formation of an effective human rights protection system. The prince, as the ruler of the state, was the chief person in the court. At the same time, in order to resolve legal disputes among the princes and boyars, the ruler was assisted by representatives of the so-called «princely court». All other individuals were likely to be dependent on their owners. Judiciary in «Pravda Ruska» is represented by special forms of the process: the «svod» and «persecution of the trail». The Institute of witnesses, according to which dependent people were forbidden to witness in court cases. is closely associated with them. However, in some cases, the plaintiff was allowed to use the testimony of a «slave», but then all liability was relied upon by the plaintiff. In the end, establishment of the defendant's guilt and the verdict depended on the testimonies truthfulness. The defendant, certainly, tried to defend himself with the help of various counterarguments that could be pointed out by his witnesses. The outlined principles of legal proceedings continued to operate after 1241, when greater part of Rus-Ukraine went under the political control of Mongols as a result of the conquest. After the introduction of the «Pravda Ruska», the judicial process of Ukraine-Rus acquired fundamentally new features. The customary law, which had been dominant for a long time, was gradually replaced by a written one. This contributed to the law system improvement in the state, enhancement of the legal culture level and formation of an effective human rights protection system. The prince, as the ruler of the state, was the chief person in the court. At the same time, in order to resolve legal disputes among the princes and boyars, the ruler was assisted by representatives of the so-called «princely court». All other individuals were likely to be dependent on their owners. Judiciary in «Pravda Ruska» is represented by special forms of the process: the «СВОД» and «persecution of the trail». The Institute of witnesses, according to which dependent people were forbidden to witness in court cases. is closely associated with them. However, in some cases, the plaintiff was allowed to use the testimony of a «slave», but then all liability was relied upon by the plaintiff. In the end, establishment of the defendant's guilt and the verdict depended on the testimonies truthfulness. The defendant, certainly, tried to defend himself with the help of various counterarguments that could be pointed out by his witnesses. The outlined principles of legal proceedings continued to operate after 1241, when greater part of Rus-Ukraine went under the political control of Mongols as a result of the conquest.

З М І С Т

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<i>Карпуніна Тетяна</i> ЗАРОДЖЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ	3
<i>Олійник Вікторія</i> ДО ІСТОРІЇ НАРОДНИХ ТЕАТРАЛЬНИХ ВИСТАВ В ЗИМОВІЙ КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ	11
<i>Ващук Дмитро</i> СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В XIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV СТ.	16
<i>Блануца Андрій</i> СТАРОСТИ/НАМІСНИКИ/ДЕРЖАВЦІ В УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XV – НА ПОЧАТКУ XVI СТ.: ПОВНОВАЖЕННЯ ТА СТАТУС	20
<i>Гурбик Андрій</i> САМОВРЯДНІ ЗАСАДИ КОПНОГО СУДОЧИНСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО (БІЛОРУСЬКИЙ КОНТЕКСТ)	21
<i>Горобець Віктор</i> КОЗАЦЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ ТА МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ГЕТЬМАНАТІ: СИМБІОЗ ЧИ КОНФЛІКТНІСТЬ?	26
<i>Шандра Валентина</i> ЦЕХОВІ І РЕМІСНИЧІ УПРАВИ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ САМОВРЯДНИХ ЗАСАД В МІСТАХ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)	30
<i>Томчук Любова</i> IWAN FRANKO W KULTURZE UKRAIŃSKIEJ	34
<i>Антипчук Надія</i> ЕПОХАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ	37
<i>Давидюк Руслана, Музичко Олександр</i> АНТОН СТРИЖЕВСЬКИЙ: ШЛЯХ УЕНЕРІВЦЯ ВІД ОДЕСИ ДО РІВНОГО	41
<i>Гон Максим</i> ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ: ДОСВІД ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗУНР	50
<i>Микитюк Тетяна</i> УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У СЕЙМІ І СЕНАТІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ У 20-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ	55
<i>Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Лебедюк Єлизавета</i> ОСВІТНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВАНГЕЛЬСЬКО- РЕФОРМОВАНОЇ ЦЕРКВИ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	61
<i>Доброчинська Валентина</i> ГРАНІ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ РОМАНА ПЩУКА (1881-1979 РР.)	65

<i>Старжець Володимир</i> ОПІР ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ РАДЯНСЬКОМУ ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМОВІ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (1944-1953 РР.)	70
<i>Гуменюк Оксана</i> УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СІМ'Я: СПЕЦИФІКА ПОБУТОВОГО ПРОСТОРУ	75
<i>Kundeus Oksana</i> FEATURES OF THE INFORMATION WAR OF RF AGAINST UKRAINE	78
<i>Візітвіч Юлія, Рогожина Катерина</i> ПРОЯВИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ ГРУЗИНСЬКОЇ ДІАСПОРИ УКРАЇНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	84
<i>Ричко Вікторія</i> ІСТОРИЧНА РОЛЬ ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ	88
<i>Приходько Петро</i> ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА ПОДАЛЬШОЇ ДОЛІ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕДУМОВ ТА ПРИЧИН ОКУПАЦІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ	93

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Озимчук Олег</i> УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВАНДАЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА	99
<i>Озимчук Олег</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЗВИ ТА ЗМІСТУ РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ТИТУЛІВ	103
<i>Ціватий Вячеслав</i> ДЖЕФФРІ ЧОСЕР (1340-1400) – ДИПЛОМАТ, ПОЛІТИК, ПОЕТ (У ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ВИТОКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ І ДИПЛОМАТІЇ)	107
<i>Константинов Валентин</i> СОБЫТИЯ 1611 В РУМЫНСКИХ КНЯЖЕСТВАХ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СУДЬБЫ МОЛДАВСКОГО КНЯЖЕСТВА	113
<i>Вавуліч Валентин</i> ОСМАНИЗАЦІЯ БАЛКАН. АКТ І. ЗАВОЮВАННЯ І ВОЛОДАРЮВАННЯ (ДО ПОЧАТКУ ХІХ СТ.)	118
<i>Шеретюк Руслана, Стоколос Надія</i> СКАСУВАННЯ ОСЕРЕДКІВ ОРДЕНУ ПАРІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ: ЧИННИКИ ТА НАСЛІДКИ	122
<i>Северова Ольга, Биков Олександр</i> РОСІЙСЬКИЙ БОНАПАРТИЗМ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ (ХІХ-ХХ СТ.)	128
<i>Плюта Наталія, Валух Людмила</i> АНГЛО-ФРАНКО-НІМЕЦЬКЕ КОЛОНІАЛЬНЕ ПРОТИСТОЯННЯ В АФРИЦІ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ СТ.): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ЗАРУБІЖНИМИ ДОСЛІДНИКАМИ	132

Щавлінський Микола СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У БІЛОРУСІ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1918 РР.)	141
Жилюк Сергій ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТУ РЕЛІГІЙНОГО РЕФОРМАТОРСТВА ТА ЦЕРКОВНОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ НА ВСЕРОСІЙСЬКОМУ ПОМІСНОМУ СОБОРІ 1917-1918 РР.	145
Боголейша Світлана ПРИЧИНИ И ЭТАПЫ СОЗДАНИЯ ЛИТОВСКО-БЕЛОРУССКОЙ ССР (CAUSES AND STAGES OF CREATION OF THE LITHUANIAN-BYELORUSSIAN SSR)	149
Levchuk Iryna THE POLITICAL MEANING OF WOMEN'S ORGANIZATIONS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC: THE NATIONAL FACTOR	153
Шульган Марина УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ 1943 РОКУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ	161
Pawlak Mateusz WYBRANE WSPOMNIENIA WOJENNE WIEŹNIÓW NIEMIECKIEGO OBOZU KONCENTRACYJNEGO AUSCHWITZ-BIRKENAU	164
Нак Elżbieta ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ ZDZISŁAWA BEKSÍŃSKIEGO	171
Кузло Дарина ВПЛИВ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗАСАД НА ПРОЦЕС ПАДІННЯ КОМУНІСТИЧНИХ РЕЖИМІВ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ ТА В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	175
Опанасюк Тетяна ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА РФ 2000 р.: ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ	180
Kaczmarzyk Jan PRZYCZYNY I SKUTKI WOJNY NARKOTYKOWEJ W MEKSYKU W LATACH 2004-2010	185
Опанасюк Ірина ТРАДИЦІОНАЛІЗМ ТА ВЕСТЕРНІЗАЦІЯ В ПРИЗМІ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ ПРАВА І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	187
Вавуліч Валентин, Черній Валерій СУЧАСНИЙ СТАН ТУРЕЦЬКО-БОЛГАРСЬКИХ ВІДНОСИН	191

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Федоришин Микола ЗАХІДНИЙ КОРДОН ПЕРЕСОПНИЦЬКОЇ ВОЛОСТІ У ХІІ СТ.	196
--	-----

<i>Десятничук Ігор, Десятничук Ілля</i> ВИБОРИ ДО ПЕРШОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ	204
<i>Бородинська Ліна</i> СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН У С. ПОСНИКОВІ НА РІВНЕНЩИНІ (1918-1939 РР.)	209
<i>Ярошик Роман</i> ГОЛОКОСТ У МІСТІ РІВНЕ	215
<i>Галуха Любов</i> РУСИФІКАТОРСЬКА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	217
<i>Грималюк Оксана</i> БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ ВОЛИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	225
РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ	
<i>Підлужна Ольга</i> ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРІЇ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКИХ ГРОМАД НА ВОЛИНІ	231
<i>Мартинчук Світлана</i> ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	236
<i>Гончар Ольга</i> УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ ХІХ СТ. (ДО 200-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА)	244
<i>Пазюра Наталка</i> ЗМІСТ ТА ХРОНОЛОГІЧНІ МЕЖІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ	248
<i>Кузьміна Ірина</i> РОЛЬ МЕЦЕНАТІВ У РОЗВИТКУ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ Ф. ШТЕЙНГЕЛЯ)	251
<i>Постоловський Руслан</i> «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 Р. У НОВІТНІЙ ЧЕСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	257
<i>Батуріна Світлана</i> УКРАЇНА В ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ СУСІДНІХ КРАЇН (РОСІЯ, ПОЛЬЩА, БІЛОРУСЬ)	261
<i>Михальчук Роман</i> НОВІ СВІДЧЕННЯ ПРО ГОЛОКОСТ У МІЗОЧІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ УСНОІСТОРІЧНОГО ПРОЕКТУ В ЛИПНІ – СЕРПНІ 2016 р.)	265
<i>Голубеў Валянцін</i> АБШЧЫНА Ў БЕЛАРУСІ ХVІ-ХVІІІ СТ.: ЭВАЛЮЦЫЯ ТЭРМІНА	274

РОЗДІЛ 5 РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Дятлов Володимир

АКТУАЛЬНЕ ВИДАННЯ НА ТЛІ ПРОЦЕСУ «BREXIT»

(Рецензія на монографію: Грубінко А.В. Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія / А.В. Грубінко. – Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. – 640 с.)279

Томчук Любов

ІСТОРІЯ «ВІКУ ЖІНОК»282

Галуха Любов

ЦЕРКВА ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ

СЕЛА ПОСНИКІВ НА РІВНЕНЩИНІ

(Рец.: Бородинська Л. Осібно, але воєдино.

100-річчя церкви євангельських християн-баптистів с. Посників на Рівненщині. –

Рівне: Дятлик. – М., 2017. – 296 с.)293

Вирський Дмитро

МОНАСТИРСЬКІ МАЄТНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІСЦЕВЕ УПРАВЛІННЯ

ТА САМОВРЯДУВАННЯ НА КРЕМЕНЧУЧЧИНІ ПІСЛЯ КОЗАЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

СЕРЕДИНИ XVII СТ.294

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 29

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук, Владислав Самсонюк**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2017 р. Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Наклад 300. Обл.-видав. арк. 35,6. Замовлення № 209/1.

Віддруковано засобами різнографічного друку
ПП Самборський І.О.
вул Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33028

ISSN 2519-1942

A 43 Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного ун-ту. – Вип. 29. – Рівне : РДГУ, 2017. – 305 с.

УДК 94(477) + 94 (100)
ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017